

“Я народився і жив для добра і любові” (О. Довженко); “Прагніть не до того, щоб добиватися успіху, а до того, щоб ваше життя мало сенс” (А. Ейнштейн).

Варто наповнювати кожний свій прожитий день не безглуздою суєтою, а радістю. Дорогу долає той, хто йде.

Висновки:

1. Догматичне тлумачення поняття “прагматизм”, представлене в сучасних словниках, варто переосмислити, доповнивши його моральним аспектом. Домінуючим у будь-якій сфері життєдіяльності є моральний імператив. Люди змінюються, а вічні цінності нетлінні.

2. Процес виховання як суспільне явище вимагає докорінних змін у якості його змісту, зокрема формування у молоді системи загальнолюдських цінностей, стилю, образу самостійного мислення. (Нині спостерігаємо занепад культури мислення). Прийшов час відновлювати культурні навички.

3. Прагматичну рекомендації як *статти прагматичною особистістю* “виписані” на основі аналізу позитивного життєвого досвіду.

Література

1. Прагматизм // Великий тлумачний словник сучасної української мови / [колектив авторів]. – К. : Перун, 2005. – С. 1102.
2. Прагматизм // Л. П. Крысин. Толковый словарь иностранных слов / Л. П. Крысин. – М. : Эксмо, 2007. – С. 617.
3. Прагматизм // Новий словник іншомовних слів / [уклад. О. Сліпущко]. – К. : Перун, 2008. – С. 491.
4. *Джеймс В.* Прагматизм / Вільям Джеймс. – К. : Альтернативи, 2000. – 144 с.
5. Прагматизм // Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск : Харвест, 2007. – С. 652.
6. Кримський С. Принципи духовності ХХІ століття / Сергій Кримський // Екстракт 150 : у 2-х ч. – К. : Укр. прес-група, 2009. – Ч. 1. – С. 116–130.

© Завірюха Л. А.

АНАЛІЗ ТИПІВ ЖИТТЄВИХ СТИЛІВ І РІВНІВ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВОМУ І ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

О. Г. Малина, м. Запоріжжя

Статтю присвячено аналізу типів життєвих стилів та рівнів їхнього розвитку в підлітковому і юнацькому віці. Доведено, що типи життєвих стилів можна проранжувати за ступенем їх відповідності особистісній зрілості і, отже, розглядати як рівні розвитку життєвого

стилю особистості – від найпримітивнішого до найрозвинутішого під кутом зору самоактуалізації, соціальної зрілості і життєтворчості.

Ключові слова: стиль життя особистості, тип життєвого стилю, суб'єкт життєвого стилю, самовизначення особистості, особистісна зрілість, активність особистості, спрямованість особистості.

Статья посвящена анализу типов стилей жизни и уровней их развития в подростковом и юношеском возрасте. Доказано, что типы стилей жизни можно ранжировать по степени их соответствия личностной зрелости и, таким образом, рассматривать как уровни развития стилиа жизни личности – от наиболее примитивного к наиболее развитому с точки зрения самоактуализации, социальной зрелости и жизне-творчества.

Ключевые слова: стиль жизни личности, тип стилиа жизни, суб'єкт стилиа жизни, самоопределение личности, личностная зрелость, активность личности, направленность личности.

The article is devoted to the study of life styles' types and the levels of it's development in adolescence and early adulthood. It is proved that life styles' types can be ranged by the degree of their personal maturity development: from the most primitive to the most developed in the context of independence, social maturity and vital creation.

Key words: personal lifestyle, lifestyle types, subject of lifestyle, personal self-determination, personal maturity, personal orientation, personal activity.

Наукова постановка *проблеми* формування життєвого стилю особистості привертає увагу до ряду досі не вирішених питань. Найважливіші з них стосуються природи, структури і розвитку життєвого стилю особистості.

Мета статті: аналіз розподілу типів життєвих стилів за віковими групами; виявлення взаємозв'язку між стилем життя особистості і її психологічною та соціальною зрілістю, тенденціями до самореалізації, актуалізації своїх здібностей.

Теоретико-методологічний аналіз поняття “стиль життя” став підставою для того, щоб розглядати цей феномен як складну, багаторівневу і водночас цілісну систему стійких рис життєдіяльності. Ця система формується на основі потреб та здібностей особистості і проявляється в процесі реалізації нею своєї життєвої мети та планів. Її структурними компонентами є активність і спрямованість особистості.

Активність у структурі життєвого стилю особистості підліткового і юнацького віку – це, власне, міра взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю, такий спосіб самовираження і самодійс-

нення особистості в житті, за якого вона стає цілісним, самостійним і здатним до розвитку суб'єктом. *Спрямованість* особистості розглядають як стійку домінуючу систему мотиваційних утворень, модус особистості, стрижень її структури, що відтворює домінанту, яка стає вектором поведінки.

Залежно від рівня та особливостей активності (висока, ситуативна, низька) і спрямованості (індивідуалістична, колективістична, праксична) (було побудовано номінальну шкалу, що охоплює: 1) пасивно-індивідуалістичний; 2) ситуативно-індивідуалістичний; 3) активно-індивідуалістичний; 4) пасивно-колективістичний; 5) ситуативно-колективістичний; 6) активно-колективістичний; 7) пасивно-праксичний; 8) ситуативно-праксичний; 9) активно-праксичний (творчий) типи життєвого стилю особистості.

Розуміння особистості як суб'єкта життя дає підстави для вивчення життєвого стилю особистості як динамічної категорії, особливістю якої є можливість становлення, переходу від більш низького рівня розвитку до більш високого. Провідні ознаки життєвого стилю та онтогенетичні закономірності його розвитку свідчать про те, що цей психологічний феномен як інтегральна характеристика життєдіяльності суб'єкта і спосіб його взаємодії зі світом формується в процесі життєвого, особистісного, соціального та професійного самовизначення і має стати результатом його успішної реалізації.

Завданням *експериментальної* частини дослідження було з'ясувати динаміку становлення життєвих стилів особистості протягом вікового періоду з 14-15 до 20-21 років. У ході дослідження було проведено тестування 337 респондентів у підлітковому (13-14 років), старшому шкільному (16-17 років) і юнацькому (20-21 рік) віці.

На основі узагальнення одержаних даних ми склали короткі характеристики типів життєвого стилю особистості підліткового і юнацького віку (табл.).

1. *Пасивно-індивідуалістичний тип* вирізняється провідною спрямованістю його представників на задоволення власних егоїстичних потреб, коли провідним мотивом поведінки виступає орієнтація на власний добробут, прагнення до зовнішнього успіху і престижності. Інших людей особи з даним типом життєвого стилю розглядають лише як засіб досягнення власних цілей і бажань. Їхня поведінка егоїстична, нетактовна та інфантильна. Активність представників цього типу визначається очікуванням неприємних наслідків; особи з таким типом життєвого стилю малоініціативні, недисципліновані та схильні планувати своє майбутнє на ближчі терміни часу. Загалом цей тип життя можна охарактеризувати як *споживацький*.

Таблиця

Розподіл респондентів за типами життєвого стилю

Типи життєвого стилю	Вікові групи, n = 337					
	підлітки		старшокласники		студенти	
	кількість респондентів	частка у %	кількість респондентів	частка у %	кількість респондентів	частка у %
пасивно-індивідуалістичний (1)	41	12,17	33	9,79	18	5,96
ситуативно-індивідуалістичний (2)	104	30,86	118	35,02	79	26,16
активно-індивідуалістичний (3)	7	2,08	10	2,97	24	7,95
пасивно-колективістичний (4)	81	24,04	58	17,21	33	10,93
ситуативно-колективістичний (5)	91	27,00	85	25,22	67	22,19
активно-колективістичний (6)	3	0,89	3	0,89	15	4,97
самоціннісно-практичний пасивний (7)	7	2,08	17	5,05	30	9,93
самоціннісно-практичний ситуативний (8)	3	0,89	13	3,86	24	7,95
самоціннісно-практичний активний (9)	–	0	–	0	12	3,97

2. Ситуативно-індивідуалістичний тип характеризується нестійкою активністю і несамостійністю, амбітністю, азартністю, нездатністю контролювати, планувати та впорядковувати своє життя. Особам із ситуативно-індивідуалістичним типом життєвого стилю властиві ригідність, невпевненість у собі, нерівноваженість. Зовні їхня поведінка скидається на хаотичну і пошукову активність, але насправді вони поверхові, не мають стійких інтересів, захоплень, прихильностей, орієнтовані лише на збереження власної безпеки і переважно “пливуть за течією”.

3. Активно-індивідуалістичний тип проявляється в дієвій рішучості, високій пластичності, винахідливості, що спрямовані, однак, на власні егоїстичні інтереси. Упевненість у собі, інтернальність, незалежність, оптимістичність, висока самооцінка, легкість змінювання стратегій досягнення успіху характеризують осіб, яким притаманний цей життєвий стиль. Навколишній світ вони сприймають

передусім як театр для реалізації власного Я. Це успішні, спритні, самовпевнені ділки.

4. **Пасивно-колективістичний тип** – це насамперед схильність до життя у внутрішньому світі, замкнутість, дотримання традицій і ритуалів, орієнтація на групові норми та ідеали, при цьому некритичне ставлення до них. Представники цього типу легко піддаються впливу і за певних (несприятливих) умов ризикують поповнити соціальні групи ризику. Вони уникають відповідальних рішень, пасивні та песимістичні. Характерними психологічними рисами цього життєвого стилю є поступливість, довірливість і покірливість, що дає підстави вважати даний тип конформним і залежним.

5. **Ситуативно-колективістичний тип** визначають домінуючі мотиви спілкування і задоволення потреб взаємної симпатії. Активність осіб цього типу залежить від обставин, настрою, зацікавленості і спонукається переважно мотивацією боязні невдачі. Представники даного типу ставлять невинувато високі цілі, неадекватно оцінюючи свої можливості. Вони наполегливі та ініціативні, але несамостійні. Цей тип життєвого стилю гуманістично спрямований, альтруїстичний, доброзичливий, але недовірливий через невпевненість у власних силах.

6. **Активно-колективістичний тип** розкривається через провідний принцип самореалізації – “усе життя віддати людям” – та характеризується високим рівнем активності, ініціативністю і самостійністю, потягом до активного способу життя та високої інтенсивності життєдіяльності в цілому. Особистість, якій притаманний цей життєвий стиль, доброзичлива, альтруїстична, упевнена в собі та проявляє якості групового лідера.

7. **Самоціннісно-практичний пасивний тип** – представники цього типу ініціативні, але нерішучі; провідним мотивом їхнього життя є бажання виконувати свою справу якнайліпше; їхня активність залежить від досягнення успіху; вони наполегливі, здатні долати труднощі, але ригідні, інертні, закриті; такі особи схильні до монотонної, копіткої праці та потребують емоційної підтримки і контролю з боку керівництва. Типовий представник цього типу – виконавець.

8. **Самоціннісно-практичний ситуативний тип** характеризується прагматичною спрямованістю представників, їхньою соціальною відповідальністю, моральністю, схильністю до лідерства. Але їхня активність нестабільна, мінлива і визначається домінуючим на цей час захопленням.

9. **Самоціннісно-практичний активний тип** характерний для особистісно зрілих, схильних до самоактуалізації, психологічно здоро-

вих людей з високим ступенем життєтворчості і самореалізації. Вони обирають конструктивні перетворювальні стратегії, вирізняються оптимістичним світосприйнянням, позитивною самооцінкою, реалістичним підходом до життя, яскравою мотивацією досягнення цілей. Цей тип можна визначити як *творчий*.

Як свідчать наведені дані, з віком частка респондентів, що належать до пасивно-індивідуалістичного (1), ситуативно-індивідуалістичного (2), пасивно-колективістичного (4) і ситуативно-колективістичного (5) стильових типів, зменшується і, навпаки, зростає питома вага представників активно-індивідуалістичного (3), активно-колективістичного (6), самоціннісно-практичного пасивного (7), самоціннісно-практичного ситуативного (8) та самоціннісно-практичного активного (творчого) (9) стильових типів. Зазначимо, що лише серед респондентів-студентів з'являються представники самоціннісно-практичного активного стильового типу – 12 осіб (3,97%).

Як бачимо з розподілу типів у різних вікових групах, *підліткам* властивий переважно ситуативно-індивідуалістичний, пасивно- та ситуативно-колективістичний типи життєвого стилю, тобто вони належать до групи з низьким і середнім рівнем розвитку. Ідеться про початковий етап становлення життєвого стилю особистості. Переважна колективістична спрямованість (51,9% опитаних цієї вікової групи) у структурі життєвого стилю підлітків пояснюється віковими особливостями особистісного розвитку, а саме орієнтацією на спілкування з однолітками, потребою в самоповазі і самоствердженні, що проявляється у позитивному ставленні з боку друзів. Орієнтація на майбутнє, поява перспективних планів, віддалених цілей, але відмова від поставленої мети через ще слабкі волю та навички саморегуляції пояснюють домінування стилів життя з низькими чи нестабільними параметрами активності.

Для старшокласників характерні ті ж самі типи життєвого стилю, але їх розподіл змінюється: суттєво знижується частка пасивно-колективістичного типу життєвого стилю, що може свідчити про помітний розвиток самосвідомості, самостійності, самооцінки, усвідомлення власної індивідуальності. Значуще збільшується (порівняно з підлітками) відсоток стилів життя із самоціннісно-практичною спрямованістю, що свідчить про вплив таких вікових новоутворень, як професійне і життєве самовизначення, прагнення до самовдосконалення, визначення життєвих планів, професіоналізація інтересів.

У юнацькому віці (студенти) спостерігається тенденція до значущого збільшення частки типів життєвого стилю із самоціннісно-практичною спрямованістю (22% респондентів) та високими рівнями активності (73,2%) і, навпаки, різкого зменшення частки пасивних,

індивідуалістичних стилів життя. Це свідчить про якісно новий рівень вікового розвитку особистісної і стильової сфери. Крім того, серед студентів уже є представники самоціннісно-практичного активного типу життєвого стилю; за своїми характеристиками він асоціюється з поняттям здорової, гармонійної, самоактуалізованої особистості, що свідчить про набуття молодого людиною цього типу особистісної зрілості в процесі успішного життєвого, особистісного та професійного самовизначення.

Результати дослідження підлітків і старшокласників показали, що в цих вікових групах не представлені чи найменше представлені типи з високим рівнем активності та самоціннісно-практичною спрямованістю особистості. Найвищі показники отримали типи з індивідуалістичною та ситуативною спрямованістю, що, на наш погляд, зумовлено віковими особливостями розвитку особистості, а саме важливістю інтимно-особистісного спілкування з однолітками, появою рефлексії, формуванням Я-концепції як новоутвореннями даних вікових груп. Що ж стосується студентів, то в цій віковій групі найменшою мірою представлені типи з низьким і високим рівнями активності та практичною спрямованістю особистості.

Аналіз наведених вище типів життєвих стилів, їхніх психологічних характеристик та розподілу за віковими групами дає підстави, аби вважати ці типи й етапами розвитку стилю життя. Щоб зробити порівняння більш наочним, ми зобразили отримані результати графічно (рис.). Як видно з графіка, у кожній наступній віковій групі спостерігається тенденція до зменшення частки респондентів, що належать до пасивно-індивідуалістичного (1), ситуативно-індивідуалістичного (2), пасивно-колективістичного (4) і ситуативно-колективістичного (5) стильових типів. І навпаки, у студентів бачимо збільшення частки тих, хто представляє активно-індивідуалістичний (3), активно-колективістичний (6), самоціннісно-практичний пасивний (7), самоціннісно-практичний ситуативний (8) та самоціннісно-практичний активний (9) стильові типи.

Беручи до уваги отримані в ході проведеного експерименту дані можемо зробити такі узагальнення:

– частка тих, хто належить до *пасивно-індивідуалістичного* (1) стилю, з віком відповідно до рівня особистісного розвитку поступово зменшується (серед підлітків таких 12%, серед старшокласників – 10%, серед студентів – 6%). Це свідчить про те, що перший тип є одним з початкових у процесі формування життєвого стилю особистості і що з віком він (стиль життя) переформовується в інший, більш “високий”;

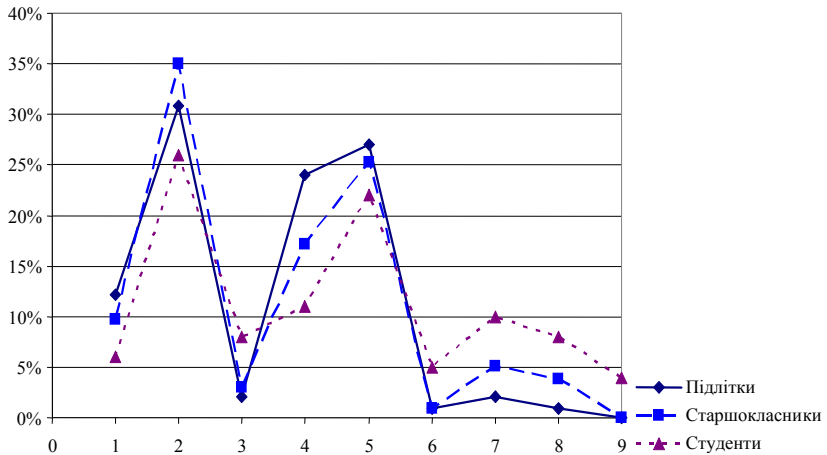

Рис. Розподіл респондентів за стилями типами в різних вікових групах молоді

– поступово зменшується з віком і частка тих, хто належить до *пасивно-колективістичного* (4) типу (серед підлітків таких 24%, серед старшокласників – 17%, серед студентів – 11%). Отож четвертий тип є також одним з початкових у процесі формування життєвого стилю особистості й з віком він (стиль життя) переформовується теж у більш “високий”. Якщо порівняємо його з першим, то зауважимо, що у відсотковому відношенні впродовж періоду від підліткового до юнацького віку четвертий тип майже вдвічі перевищує перший (підлітки – 1:12%/4:24%; старшокласники – 1:10%/4:17%; студенти – 1:6%/4:11%). Це свідчить про те, що пасивно-колективістичний тип стоїть “вище” порівняно з пасивно-індивідуалістичним;

– *ситуативно-індивідуалістичний* (2) тип у період від підліткового до юнацького віку є найбільш поширеним (підлітки – 31%, старшокласники – 35%, студенти – 26%);

– порівняно нижча, а проте теж досить висока частка представників *ситуативно-колективістичного* (5) типу (підлітки – 27%, старшокласники – 25%, студенти – 22%), тобто його можна віднести до найпоширеніших типів у відповідні вікові періоди;

– *самоціннісно-практичний пасивний* (7) тип трапляється серед молодих помітно рідше, однак з віком його поширеність зростає (підлітки – 2%, старшокласники – 5%, студенти – 10%). Це свідчить про те, що на відносній шкалі життєвого стилю особистості цей тип посідає більш високу позицію порівняно з другим і п’ятим типами;

– *активно-індивідуалістичний* (3) тип у розглянутий період виражений приблизно так само, як і сьомий (підлітки – 2%, старшокласники – 3%, студенти – 8%), але його частка при цьому зростає не так помітно, як у сьомому (підлітки – 3:2%/7:2%, старшокласники – 3:3%/7:5%, студенти – 3:8%/7:10%);

– *активно-колективістичний* (6), як і *ситуативно-прагматичний* (8) тип, слабо виражений у цей період (підлітки – 6:1%/8:1%, старшокласники – 6:1%/8:4%, студенти – 6:5%/8:8%);

– *самоціннісно-праксичний активний* (9) тип у підлітковому і юнацькому віці поширений тільки серед студентів, та й то частка його представників невисока (4%), що свідчить тільки про початок формування даного типу в цей період.

Висновки. Дев'ять розглянутих нами типів життєвого стилю особистості послідовно розкривають динаміку його формування. Окрім того, аналіз психологічних характеристик кожного з типів життєвого стилю особистості та результати їх ранжування дають можливість вибудувати їхню послідовність залежно від ступеня розвитку: пасивно-індивідуалістичний (1), пасивно-колективістичний (2), ситуативно-індивідуалістичний (3), ситуативно-колективістичний (4), самоціннісно-праксичний пасивний (5), активно-індивідуалістичний (6), активно-колективістичний (7), самоціннісно-праксичний ситуативний (8), самоціннісно-праксичний активний (9).

Зрозуміло, що наведена послідовність – це, власне кажучи, ідеальний шлях розвитку, спадковості стилю. У реальному житті людина не завжди досягає у своєму розвитку вищих ступенів життєвого стилю – цього може й не статися, або ж розвиток може відбуватися стрибкоподібно, нелінійно. Але безперечним є той факт, що динаміка розвитку життєвого стилю від пасивно-індивідуалістичного – як споживацького, інфантильного та індіферентного – до активно-праксичного (творчого) – як соціально зрілого, самодостатнього і гармонійного стилю – відображає в цілому розвиток людини, метою якого є самоактуалізація і психологічне здоров'я. Такий висновок підтверджує і детальне порівняння психологічних характеристик діяльно-праксичного життєвого стилю з даними А. Маслоу, Г. Оллпорта, К. Роджерса та інших дослідників феномена самоактуалізації особистості, тобто її прагнення стати тим, ким вона могла б стати.

© Малина О. Г.